

EVRENSEL BİR LİDER OLARAK ATATÜRK

Prof.Dr. Salahi R. SONYEL*

İngiliz Devlet Arşivinde korunmakta olan ve Mustafa Kemal'in 1919 yılı Mayıs ayında, Anadolu'yu yatıştırma amacıyla oraya gönderilmiş olduğunu kanıtlayan ilk belge, Samsun'daki İngiliz Teğmen L.H. Hurst'un İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Somerset Arthur Calthorpe'a 21 Mayıs 1919'da gönderdiği bir rapordur. Hurst, bu raporunda, Kemal Paşa'nın (hata olarak ona "Kiamil Pasa" olarak değiniyor) oraya ulaştığını; sükûnu sürdürmek (korumak) amacıyla iç bölgeleri teftişe gitmek üzere olduğunu ve ilçedeki genel durumu onunla görüştüğünü bildirmişti.¹ Yine Teğmen Hurst, 6 Haziranda Amiral Calthorpe'a gönderdiği yazıda, "(Damat) Ferit Paşa tarafından en iyi niyetle Samsun'a gönderilmiş olan Mustafa Kemal'in orada bir direniş akımı örgütlemekle meşgul olduğunu" bildirmişti.² Böylece, Mustafa Kemal'in Anadolu'da direniş örgütlemekle meşgul olduğu İngiltere Dışişleri Bakanlığına ilk defa olarak duyurulmuştu.

İngiliz yetkililer, kendi deyimlerince bu "asi-ihtilalci" Generalden epeyi kaygılanmaya başlamış ve onu İstanbul'a dönmeye inandırmak için ilkin taktikle davranmaya; bu etkisiz olursa, onu Ordudan azlettirmeye karar vermişlerdi. Onların görüşünce Mustafa Kemal Genç Türklerin bir varisi idi.³ Onu İstanbul'a getirtmek için Osmanlı yönetimine karşı İngiliz baskıları artınca, Mustafa Kemal başkente dönmeyi reddetmiş ve kısa bir süre sonra Ordudan istifa etmişti. O sırada, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe bu gelişmeleri 23 Haziranda İngiltere Dışişleri Bakanı Vekili Lord Nathaniel Curzon'a bildirince, Bakanlık yetkililerinden George Kidston şu çıkmayı kaleme almıştı: "Mustafa Kemal hakkında hiçbir şey bilmiyorum..."⁴ Ne kadar acayıptır ki, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Çanakkale'deki kahramanlıklarıyla ün yapmış ve adı İngiltere Savaş Bakanlığı belgelerinde yansıtılmış olan Mustafa Kemal'le ilgili bilgisi olmadığını öne sürmekle kendi bilgisizliğini gösteriyordu. Ancak, bu tarihten sonra onun adı, davranışları ve saygınlığı bu dar görüşlü diplomatların yazışmalarında sık sık ortaya çıkacaktır.

Mustafa Kemal'i Anadolu'da ilk kez ziyaret eden yabancılardan biri de 23 Temmuz 1919'da, Erzurum Kongresi'nden kısa bir süre önce onunla görüşmüş olan İngiliz Yarbay Anthony Rawlinson idi. Rawlinson, 1923 yılında Londra'da yayımlanan "Yakın Doğu'da Maceralar (Adventures in the Near East)" adlı yapıtında Mustafa Kemal'i şöyle tanımlar:

"... (Mustafa Kemal) yüce bir Türk'tür. Onun çarpıcı kişiliği, kendisiyle temas edenler üzerinde izlenim bırakır... O, oldukça yüce bir karaktere sahiptir ve kendi soyunun, uluslararası haklı olarak bir yeri olması konusunda onun oldukça kesin ve gerçekçi görüşleri vardır... (Kendi yurduyla ilgili olarak) içten bir görev duygusuna sahiptir ve bu da onu, kendi ülkesinin çıkarlarını tüm öteki çıkarlara karşı üstün tutmaya ve kendi yurdu için oldukça yararlı gördüğü bu avantajları sağlamada durmadan çalışmaya sevk eder."⁵

22 Mayıs 1920 tarihli The Times adlı İngiliz gazetesinin, "Mustafa Kemal çabuk öfkelenen bir kişi değildir; ama onun düzensiz (ayaktakımı) güçleri arasında birlik yoktur." iddiasına karşın, Yarbay Anthony Rawlinson, 11 Ağustosta İngiltere Savaş Bakanlığına gönderdiği ve daha sonra

* Tarih Profesörü.

¹ İngiliz Devlet Arşivi (Public Record Office), Dışişleri Bakanlığı (FO) belgeleri - FO 371/ dosya 4156/belge 88257: Calthorpe'dan Curzon'a yazı, İstanbul, 28.5.1919, ilişikte, Yüzbaşı Hurst'un raporunun sureti.

² FO 371/4229/92736: Calthorpe'dan Curzon'a yazı, İstanbul, 6.6.1919.

³ Briton Cooper Busch: Moudros to Lausanne: Britain' is Frontiers in West Asia, 1918-1923 (Mondros'tan Lozan'a: Britanya'nın Batı Asya'daki Hudutları), New York,1976, s.102.

⁴ FO 371/4227/92885: Calthorpe'dan Curzon'a gizli telgraf, İstanbul, 23.6.1919.

⁵ Anthony Rawlinson; Adventures in the Near East, 1918-1922 (Yakın Doğu'da Maceralar), Londra, 1923, s.188-189.

kendi anılarına aktardığı raporda, Mustafa Kemal'in önderliği altındaki Türk ulusalcıların, "gelecekte yüce bir İslam Cumhuriyeti" kurmalarında başarılı olmaları olasılığı konusunda bu Bakanlıkla Dışişleri Bakanlığını uyarmış;⁶ ancak bu Bakanlığın yetkilileri, Türk ulusalcıların Misakımillî (Ulusal Ant)'ce saptanmış olan geniş kapsamlı programlarının gerçekleşmesine zerre kadar ihtimal olmadığına inanmışlardı.⁷

Buna karşın, Dışişleri Bakanlığının daha mantıklı yetkililerinden W. S. Edmonds, Mustafa Kemal'le ilgili gizli dosyalardan birine şu çıkmayı kaydetmişti: "...Ne kadar tuhaftır ki, bana yapılmış olan öneriye göre... ulusalcı önderle belki doğrudan doğruya temas etmeli ve hatta (barış) koşullarıyla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere onu Londra'ya davet etmeliyiz."⁸ Ancak Bakanlıktaki kıdemli yetkililerden George Kidston bu öneriye göre davranışa geçmemekle birlikte şu yorumu yapmıştı: "Mustafa Kemal son günlerde bana bir Türk Lenin'i olarak tanımlanmıştır; ancak (onun) bu Rus'tan daha gerçekçi bir zekaya sahip olduğu; askerler arasında coşkunluk yaratmada Enver'e benzediği, ama Enver'den daha iyi bir zekaya sahip olduğu bildirilmiştir."⁹ Arabistan'daki maceralarıyla tanınmış olan İngiliz subaylardan Thomas E. Lawrence bile, Mustafa Kemal'i Enver'den "daha yetenekli" olarak tanımlamış; 15 Eylül 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği mektupta, Mustafa Kemal'in İngiliz dostu olduğunu iddia etmişti.¹⁰

22 Eylül 1919'da Mustafa Kemal'i Sivas'ta ziyaret eden ABD'nin Anadolu'ya göndermiş olduğu askerî kurulun başkanı General James Harbord, ulusalcı Türk önderi, "yayıma amacı gütmeyen Türkiye'nin gelişmesini sağlamak için çalışan güçlü ve zeki bir genç" olarak tanımlamıştı.¹¹ Öte yandan, İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliğinde kısa bir süre müsteşar görevinde bulunmuş olan ve daha sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığında görevlendirilen, Mustafa Kemal aleyhtarı yetkililerden Tom Hohler, Türk önderi "efsanevi" bir kişi olarak tanımlamıştı. Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiltere'nin Donanma Bakanlığını yapmış olan meşhur Winston Churchill de Mustafa Kemal'in örgütlemiş olduğu akımı, "başlıca amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini engellemek olan yurtsever bir örgüt" olarak nitelendirmişti. Churchill'e göre, Kemalist akım İngiltere'ye karşı değildi. Bu akımın gerçek amacı, Türk topraklarının Yunanlar, İtalyanlar ve Ermeniler arasında bölünmesini önlemektir. Ancak Churchill bir noktada hata etmişti. Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin bölünmesini önlemek için değil kendi yurdunu emperyalist devletlerin pençesinden kurtarmak ve bağımsız bir Türk devleti kurmak için savaşım veriyordu.

Bu sıralarda İtalyanlarla Fransızlar, İngilizlere pek kulak asmayarak, Mustafa Kemal'in gücünün dikkate alınması gerektiğini ve onun Türkiye'nin gelecekteki önderi olacağını erken vakitte anlamış ve İngiltere Başbakanı, Türk düşmanı ve Liberal Parti başkanı David Lloyd George'un büyük hata işleyerek Yunanistan'ı desteklemesi yerine, Türk ulusalcıları desteklemeyi yeğ tutmuşlardı. Ancak, Türk ulusalcılarla İtalyanlar ve Fransızlar arasında da arada sırada anlaşmazlıklar, hatta bunalımlar kaydedilmişti.

Kurtuluş Savaşı dönemini kapatmadan önce şunları eklemek isterim: İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Lord Curzon, Kemalist akımını "karışıklık ve ayrılıkçılık" yaratmakla suçlayınca, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden D. G. Osborne 1 Nisan 1921'de şu yorumu yapmıştı: "...Ulusalcı akımı Türk olmayan kimi haydutların zulmü olarak tanımlamak saçmadır. Kemal, (İtalya'nın millî kahramanı) Garibaldi gibi haydut ve yurtseverdir ve ona saygı

⁶ FO 371/4158/126001: Rawlinson'dan Savaş Bakanlığı'na gizli rapor, 11.8.1919. Rawlinson; s.249-252.

⁷ FO 371/4158/118399: Webb'den Curzon'a yazı, İstanbul, 8.8.1919.

⁸ FO 371/4158/130700.

⁹ FO 371/4159/131054.

¹⁰ FO 371/4236/129405: Lawrence'den Harmsworth'e (Curzon'un dikkatine), mektup, Dışişleri Bakanlığında alındığı tarih 15.9.1919.

¹¹ 'American military mission to Armenia' (Ermenistan'a Gönderilen Amerikan Askerî Misyonu), International Conciliation, CLI, Haziran 1920, s. 294-295; FO 371/5108/E 4203: Harbord Raporu, 16.10.1919.

göstermemek ve onu takdir etmemek güçtür.”¹² Bu sıralarda Mustafa Kemal’den hoşlanmayanlar arasında Kurtuluş Savaşımı döneminin son İngiliz Yüksek Komiseri ve Lozan Konferansı’nın ikinci dönemi başkanı Horace Rumbold başta geliyordu.¹³ Mustafa Kemal’i en çok destekleyenlerden biri de onu “yurtsever” bir önder olarak tanımlamış olan ve ABD başkanlarından George Washington’a benzeten İngiliz General ve daha sonra milletvekili Sir Charles Townshend’di.¹⁴ Böylece, Türk yurdunu bölmek amacı güdenlere karşı 1922 yılı Eylül ayında sağlanmış olan yüce Türk zaferi, dünyanın her yanında köle yaşamı süren ve zulüm gören halklar arasında sevinç ve şenliklerle karşılanmış; onlara özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerini sürdürmede ilham kaynağı olmuştu.¹⁵

O sıralarda İstanbul’da İngiliz Yüksek Komiseri vekili görevinde olan Nevile Henderson, Mustafa Kemal’in bu en yüce başarısını, 25 Temmuz 1923’te Lord Curzon’a gönderdiği gizli raporda şöyle yansıtmıştı:

“Avrupa, yüce savaştan yorgun çıkarak tüm dikkatini sosyal ve mali sahalardaki karmaşaya verirken, Mustafa Kemal, bir elinde kılıç ve öteki elinde Misakımillî olmak üzere, Panhelenizm ve İzmir’in yıkıntıları üzerinde yeni bir Türkiye kurmuştur. Ulusalçı önderin dehası, Rusya’nın felce uğramış olması ve Batılı güçler arasındaki anlaşmazlıklar, militan İslam’ın yeniden canlanmasına neden olmuştur... Görünüşte, ölüm küllerinden (bir anka kuşu gibi) yükselen Türkiye, Doğuda birçok halka zulüm edici olarak gösterilen Batılı güçleri etkisiz bırakarak yeniden ortaya çıkmıştır... Tarih, bir harika oluşturan Türkiye’nin yeniden doğarak yükselmesini ve nihayet onun elinden kurtulmuş olduğunu sanan Avrupa’ya yine girmiş olmasını çeşitli nedenlere atfedecektir... Türkler ideal ve amaç birliğine sahiptiler... Kemal, kendisinin ve Türkiye’nin yazgısının mükemmel bir ustası olduğunu göstermiştir... Dolayısıyla Türkiye tek bir adam tarafından yönetilecektir ve onu yönetmeye layık olan Mustafa Kemal’den başka kimse yoktur.”¹⁶

Ancak Henderson tek bir noktada hata etmişti: Mustafa Kemal’in Anadolu’da başlatmış olduğu akım, onun iddia ettiği gibi militan İslam akımı değil, ulusal akımdı. Buna karşın Mustafa Kemal, o sıralarda emperyalist devletlerin boyunduruğu altında olan dünyanın her yanındaki Müslümanlardan da yardım sağlamıştı.

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, 24 Temmuz 1923’te Lozan Antlaşması’nın imzalanması ve aynı yılın Kasım ayı sonlarında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra Mustafa Kemal, yapmış olduğu bir konuşmada, ulusun varlığı tehdit edilmeden savaşa girmenin “cürüm” olduğunu ve halkın dileğine uymayanların kesinlikle felakete uğrayacaklarını belirtmiş; Türkiye’de her sahada eşi görülmemiş geniş kapsamlı devrim ve modernleşme planı uygulamaya başlamıştı. 1924 yılında yaptığı bir konuşmada, Cemiyeti Akvam (Uluslar Derneği)’a değinerek şu yorumu yapmıştı: “Cemiyeti Akvamın, güçlülerin aleti olarak değil, uluslararası ahenk ve denge kurucu, anlaşmazlıkları adalet ve hakkaniyet esaslarına göre çözümleyici bir örgüt olarak gelişmesini dileriz.” diyerek ulusların barışa önem verdiklerini göstermiş; “köleliğine dayanan kuruluşların her yanda yok edilmeye mahkum oldukları” görüşünü öne sürmüştü. 1927’de yaptığı bir konuşmada ise “Biz Türkler, tarihimiz boyunca özgürlük ve bağımsızlık sembolü olan bir ulusuz.” sözcüklerini vurgulamıştı. Onun inancına göre, zulüm altında yaşayan uluslar, kendilerini istismar eden zalimlerden bir gün kurtulacaklardı.

ATATÜRK’ün eşi görülmemiş yüce başarılarına karşın, özellikle emperyalizmin tarihte eşi görülmemiş biçimde Türkiye’de yenilgiye uğratılmış olmasını hazmedemeyenler, ATATÜRK’le

¹² FO 371/6468/E 3765; Documents on British Foreign Policy (Britanya’nın Dış Siyasetiyle İlgili Belgeler), c. XVII - Yunanistan ve Türkiye (1921-1922), Londra, s.87-91.

¹³ FO 371/7881/E 809: Rumbold’dan Curzon’a yazı, İstanbul, 16.1.1922.

¹⁴ FO 371/7865/E 5425: İngiltere Parlamentosu görüşmeleri, ‘Yakın Doğu’, Londra, 30.5.1922.

¹⁵ S. R. Sonyel; Atatürk, the Founder of Modern Turkey (Modern Türkiye’nin Kurucusu Atatürk), Ankara, 1989, s.91 vd.

¹⁶ FO 371/9131/E 7808: Henderson’dan Curzon’a yazı, İstanbul, 25.7.1923; FO 371/10224/E 4095: Türkiye - Yıllık Rapor, 1923.

ilgili olarak kimi kötöleyici sözler harcamaktan kendilerini alamamışlardı. Örneğin, İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzarı Ronald Lindsay, 21 Temmuz 1926'da İngiltere Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain'e gönderdiği yazıda şöyle diyordu:

“Gerçekte Mustafa Kemal bir tarih hatası (anahronizm)dır. Kendi enerjisi, kararlılığı ve katılığıyla, muzaffer göçebe aşiretleri kıtalar üzerine süren bir Cengiz Han veya bir Hülagu olmalıydı... Onun kuskusuz yurtseverliği kendisini görevde tutuyor... Onda, gerçek bir önderden beklenen herhangi bir cazibe veya kişisel manyetizma görmek güçtür. Belki insanların bir önderi değil, daima bir sürücüsü olmuştur.”

İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Lancelot Oliphant da Lindsay'ın bu yermesine katılarak şu yorumu yapmıştı: “Bu gibi bir Cumhurbaşkanı ile Türkiye'nin geleceği ancak kaygıyla karşılanabilir.”¹⁷

Lindsay ile Oliphant'ın bu yermeleriyle ilgili olarak başka bir andıçta şunlar eklenmişti:

“Ankara adamlarının mentalitesi ve usulleri kuruntu kaldırmaz. Türkiye'nin Mussolini'si Gazi Mustafa Kemal Paşa, daha öncesine oranla şimdi daha güçlüdür... Ancak onun, siyasi bir sistem kurmada başarılı olan Mussolini gibi, kendisinden sonra ayakta kalacak bir sistem kurmada başarılı olduğuna şüpheliyim, İtalya'da Mussolini, gittikçe artmakta ve gelişmekte olan Faşizmin kurucusu ve sembolü olmuştur. Türkiye'de ise Kemal... günden güne yıkılma tehlikesi içinde olan sadece kişisel ve geçici bir otorite kurmuştur. Dolayısıyla, Gazi'nin mirasına konacak yetenekli bir varis ortada görünmüyor.”¹⁸

İl Duce Mussolini'nin daha sonra başına gelenler göz önünde tutulursa, kimi İngiliz yetkililerinin Gazi'yle ilgili olarak yapmış oldukları bu değerlendirmelerde ne kadar dar görüşlü ve bilgisiz oldukları açıkça ortaya çıkar. ATATÜRK'le ilgili olarak yapılmış olan bu denli yorumlar, emperyalizme karşı koyan ve sonuçta bunun yıkılmasına neden olan Türk öndere karşı bir kuyruk acısı olmaktan öteye gitmemiştir.

Bir süre sonra, İngiltere Dışişleri Bakanlığının Türk düşmanı kimi yetkililerinin emekliye ayrılmalarından sonra İngiltere ile Türkiye arasında yavaşça bir yaklaşma kaydedilmeye başlanınca, ATATÜRK'e yöneltilmiş olan aşağılayıcı sözler de değişmeye başlamıştı. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in 7 Ocak 1932'de Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a gönderdiği yazıda ve 1931 yılı Türkiye Raporu'nda ATATÜRK'e yine “diktatör” olarak değinilmiş; ama onun, gösteriş ve saygınlık açılarından iktidara yapışıp kalmış olan bir diktatör olmadığı belirtilmişti. Bu rapora göre ATATÜRK, Büyük Millet Meclisini halkın tek yönetimi ve modernleşmiş, özgür bir halkı temsil eden parlamentosu biçimine getirmeyi amaçlıyordu. Buna karşın, rapora göre, Mustafa Kemal yine de bir diktatördü, ama gelecekte otokratlarla diktatörlerin erke geçmesini önlemeyi amaçlamış olan bir diktatördü.¹⁹

Öte yandan, üniforma giyerek, bir aktör gibi çevrede gururla dolaşan ve kendisine asker süsü veren Mussolini'ye karşı Mustafa Kemal'in hiçbir saygısı yoktu. Onun görüşünce Mussolini, er geç, istilacı bir Sezar rolüne bürünme iptilasına tutulacak ve kendi halkı tarafında sehpaye çekilecekti.²⁰ Adolf Hitler'e gelince, onu seyyar bir teneke satıcısı (tin-peddler) olarak tanımlayan Mustafa Kemal, onun kaleme almış olduğu ‘Mein Kampf’ adlı yapıtını okuduktan sonra, Hitler'in çılgınlık seviyesinde olan söz ve düşüncelerine karşı dehşet duyguları belirtmiş;²¹ 1931'de yaptığı bir konuşmada şunları eklemiştir: “İnsanları görünüşte mutluluğa kavuşturmak için birbirlerini katletmeye sevk etmek gayriinsani ve oldukça acınacak bir sistemdir. Mutluluğa erişmenin tek yolu, insanları birbirlerini sevmeye inandırmaktır.” İki yıl sonra, 1933'te, Türkiye

¹⁷ FO 371/11528/E 4421: Lindsay'den Chamberlaine'e yazı, İstanbul, 21.7.1926 ve Dışişleri Bakanlığı yorumları.

¹⁸ FO 371/11480/E 5248.

¹⁹ FO 371/16091/E 222: Türkiye Yıllık Raporu, 1931.

²⁰ H. Yücebaş: Atatürk'ün Nükteleri - Fıkraları - Hatıraları, İstanbul, 1963, s.60.

²¹ Lord Kinross; Atatürk: the Rebirth of a Nation (Atatürk: Bir Ulusun Yeniden Doğuşu, Londra, 1966, s.460.

Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10'uncu yıl dönümü dolayısıyla ABD Cumhurbaşkanı Franklin Delano Roosevelt'in kendisine göndermiş olduğu kutlama mesajına karşılık olarak Mustafa Kemal şu yanıtı vermişti: "Yurtta sulh, cihanda sulh parolamız, Cumhuriyetimizin başlıca prensiplerinden birini oluşturmaktadır ve bu da, insanlığın ve uygarlığın gönenci için en önemli etken olmalıdır."

Yine 1933 yılında yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal şunları belirtmişti:

"Durduğum bu yerde, Doğudan yükselmek üzere olan güneşi seyrediyorum... Gün doğuşunu seyrederken, uzaktan, Doğunun tüm uluslarının da uyanmakta olduklarını görüyorum. Henüz özgürlük ve bağımsızlıklarını sağlamamış olan birçok kardeşlerimiz vardır. Onların yeniden uyanışları hiç kuskusuz ilerleme ve gönence yol açacaktır. Tüm güçlülere ve engellere karşı, bu uluslar başarı sağlayacak bekledikleri özgürlüğe kavuşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm bu dünyadan kaybolacak ve onların yerini, uluslararası renk, din ve soy ayırımından yoksun yeni bir uyum ve iş birliği alacaktır.

1935'te yaptığı bir konuşmada da şunları belirtmişti:

"Kalıcı bir barış isteniyorsa, halk kitlelerinin durumlarını geliştirmek için uluslararası önlemler alınmalıdır. İnsanlık arasındaki açlık ve zulmün yerini tüm insanlığın gönenci almalıdır. Yeni dünyanın yurttaşları, kıskançlık, açgözlülük ve nefretten arındırılarak yetiştirilmelidir."

1934 yılı Şubat ayında Türkiye'ye İngiliz Büyükelçisi atanmış olan Sir Percy Loraine ATATÜRK'le yakın ilişkiler kurmuştu. Ankara'ya gelmeden önce kendi hayalhanesinde ATATÜRK'ü oldukça yetenekli, enerjik ve kendi ülkesini geliştirme hırsına tutulmuş, ama oldukça katı, asabi ve yakınlarını uzaklaştırıcı bir tavra sahip bir kişi olarak tahayyül etmişti. Ancak, ATATÜRK'le ilk görüşmesi sırasında, Türk önder onu ayakta vakarla karşılamıştı. Loraine, ATATÜRK'le iyi ilişkiler kurduktan sonra, onun yüksek karakteri, gücü ve enerjisi kendi üzerinde iyi izlenim yaratmıştı.²² Çok geçmeden Loraine, Gazi'nin takdire değer birçok niteliği olduğunu; onu yüce bir devlet adamı olarak görmeye ve onun Hitler ve Mussolini gibi diktatör olmadığı görüşünü öne sürmeye başlamıştı, çünkü Loraine'e göre Gazi, "kendisi fani dünyadan göç ettikten sonra arkada, ayakta kalabilecek bir yönetim sistemi kurmaya çalışıyordu."²³

Bir süre sonra Loraine, İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Lord Halifax'a (9 Nisan 1938'de) gönderdiği yazıda, kişisel olarak ATATÜRK'e özel dikkat gösterilmesini ve ona bir ödül verilmesini önermiş; ancak bu konuda İngiltere Dışişleri Bakanlığında yapılan görüşmelerde bir karara varılamamış ve sonuçta bu görüşten vazgeçilmişti. ATATÜRK'e verilmesi tasarlanan ödül veya nişanlar arasında, oldukça itibarlı ve tanınmış kişilere verilen Onur Nişanı (Order of Merit) üzerinde de durulmuştu.²⁴

1938 yılında ATATÜRK hastalanarak 10 Kasım'da vefat edince, Loraine, bu acı olayı hemen İngiltere Dışişleri Bakanlığına bildirmiş; bunun üzerine İngiliz Kralı bu Bakanlık aracılığıyla Ankara yönetimine gönderdiği telgrafta ATATÜRK'ün ailesine başsağlığı dilemiş, "Türk ulusunun yüce önderinin ölümünden doğan yasa katıldığını" bildirmişti.²⁵ Loraine, ATATÜRK'ün ölümünden o kadar üzüntü duymuştu ki, 25 Kasım'da İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği uzun bir yazıda onun önemli sahalardaki başarılarına değinmiş ve şunları eklemiştir:

"ATATÜRK, oldukça nadir ve harikulade bir kişi idi... Onun, 15 yıla yaklaşık bir süre içerisinde, bu veya şu savaşı kazanmak, yasalar geçirmek, yeni bir alfabe icat etmek, fesi

²² Atatürk'ün ölümünün 10'uncu yıl dönümü dolayısıyla Sir Percy Loraine'nin 10.11.1948'de BBC radyosundan yaptığı konuşma. Ayrıca bk. Gordon Waterfield: Professional Diplomat, Sir Percy Loraine of Kirkharle Bt., 1880-1961 (Profesyonel Diplomat, Kirkharle'li Sir Percy Loraine), Kibsea, 1973, s.207.

²³ FO 242/288: Loraine'den Halifax'a yazı, Ankara, 25.11.1938.

²⁴ Sonyel; s.177 vd.

²⁵ FO 371/21926/E 6638.

yasaklamak veya devleti laikleştirmekle değil, yüzyıllar boyunca elem verici, ruhu zedeleyici idaresizlikten istirap çekmiş olan bir soyun dehasına güvenerek ve kölelikten daha da kötü etkenlerin sürmesini önlemek için birçok güçleri özgürlüğe kavuşturmakla sayısız iyilikler yapmıştır.”

Lorraine, ATATÜRK'ün tüm başarılarına değindikten sonra şunları eklemiştir:

“ATATÜRK uzun bir süreden beri Türkiye’de bilinen ve şimdi Batıda anlaşılması olan “evetçilerden” hiç hoşlanmıyor; onları küçümsüyordu. Budalalardan ve dalkavuklardan hoşlanmaz ve daha çok istismarcılardan ve aç gözlülerden nefret ederdi. Herhangi bir kişinin sadece kendisi için çalışmasını gülünç bulurdu. ATATÜRK, kendi yurdu ve halkı için yaşadı, düşündü ve çalıştı. Onun görüşünce, ötekiler de kendisi gibi bu amaçlar için çalışmıyorlarsa görevlerini yapmamış oluyorlardı. Onun gelecekteki nesillerce bir diktatör olarak tanımlanması olasılığı beni kaygılandırıyor. Kendisi savaş ve barışta ulu bir önderdi; ama gerçek bir diktatör değildi... Onu, Hitler, Mussolini ve Primo Rivera gibi diktatörlerden ayıran şeydi: ta başlangıçtan beri kendisi, ölümünden sonra da devam edebilecek bir sistem kurmak için, bilerek ve gayretle çalışıyordu... Dürüstlüğü sever, haksızlık ve adaletsizlikten nefret ederdi. İçgüdü ve meslek açılarından bir asker olmakla birlikte savaştan tiksindir ve barışı sağlayabilecek bir durum meydana gelince barış yolunu seçer ve bunu sağlardı. Türkiye’nin yazgısını kendi eline aldıktan sonra, Kemalist Türkiye, çoğunluğu Osmanlı Devleti’nin düşmanı ve kimileri de bu devletin uyrukları olan tüm komşularına eşit dostluk elini uzatmıştır.

Kemal Atatürk, yapılması gerektiğine inandığı her şeyi korkusuzca yapmaktan asla kaçınmamıştır. Onun hastalığının kötüleşmesi ve ölümünün yaklaşmasına karşın, kalbine ve aklına korku asla girmemiştir. Kendisi Türk halkının hizmetinde vefat etmiş; ancak ölüm, onu, en yüce utkusundan yoksun bırakmamıştır. Bu utku, Türk halkına yaşam, değer, saygınlık, yaşam vasıtası ve en değerli ödül olarak tüm bunlardan yararlanma özgürlüğü sağlamıştır.”²⁶

Bu özelliklere, resmî görevi nedeniyle Sir Percy Lorraine’nin değinmediği şunlar da eklenebilir: ATATÜRK, dünyanın her yanında ve özellikle Asya ve Afrika’da sömürülen köle halkların sembolü olmuş; bu halklar ondan esinlenerek yıllarca ve hatta günümüzde bile özgürlük ve bağımsızlık yolunda başarıyla savaşım vermişlerdir ve hâlâ veriyorlar.

ATATÜRK’ün Evrenselliğini Kanıtlayan Yabancıların Görüşleri

21 Mayıs 1932’de, Ankara’daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk, İngiliz yazar C. F. Aspinall-Oglander’in henüz yayımlanmış olan “Gelibolu Harekâtının Resmî Tarihi” başlıklı kitabını özel olarak ATATÜRK’e takdim etmişti. Bu kitabın ilk sayfasında şu ithaf vardı: “Britanya Majesteleri yönetimi tarafından, yüce bir General, asil bir düşman ve cömert bir dost olan Cumhurbaşkanı Ekselans Gazi Mustafa Kemal’e takdim edilir.” Gazi, İngiliz yönetiminin bu mutlu ve kibar davranışından açıkça duygulanmıştı.²⁷ İngiliz yazar, bu kitabının 229’uncu sayfasında şu yorumu yapmıştı: “Tek bir tümen komutanının bir savaşın sadece istikametini (akıbetini) değil, aynı zamanda bir ulusun kaderini de engin biçimde etkilemiş olmasına tarihte ender rastlanır.”²⁸

Douglas McArthur (1948): “ATATÜRK’ün ölümüyle dünya, bir dahi ve yüce bir önderi, Türk ulusu seçkin ve en cesur bir oğlunu ve insanlık, hassas anlayışa sahip, korkusuz bir savunucuyu yitirmiştir... O hayatta olsaydı, uluslararası sahnedeki kargaşa bugün çok daha değişik olurdu. Onun dünyayı tahrip etmekte olan çatışmanın kritik bir anında vefat etmiş olması, giderilmez bir kayıp olmayı sürdürmektedir.”

²⁶ FO 371/21926/E 7361: Lorraine’dan Halifax’a yazı, Ankara, 25.11.1938.

²⁷ Sonyel; s.158-159.

²⁸ İngiltere Dışişleri Bakanlığı belgeleri: FO 371/16093/E 2714: Clerk’ten Dışişleri Bakanlığı’na yazı, Ankara, 24.5.1932. Ayrıca bk. W. F. Aspinall-Oglander; Official History of the Gallipoli Campaign (Gelibolu Savaşının Resmî Tarihi), Londra, 1932, s. 229; S. R. Sonyel: ‘Büyük General, Asil Düşman ve Cömert Dost... Gazi Mustafa Kemal’, Belleten, C.XLIII, Sayı 171, Temmuz 1979, s.619-634.

Jawaharlal Nehru (1963): “Gençliğimde ATATÜRK benim bir kahramanım idi... Biz hapiste iken, Kemal Paşa'nın Türkiye'yi yabancı yönetimi ve etkilerinden kurtarmak için girişmiş olduğu eylemler ve mücadeleleriyle ilgili haberleri merakla izliyorduk... Onun dinamizmi ve cesurluğu bizi çok etkilemişti. Kendisi, Doğuda, modern çağın önderlerinden biridir ve ona olan hayranlığım devam etmektedir.”

Lord Kinross (1964): “Kemal ATATÜRK yeni bir Türkiye yaratmıştır... Kendi yurdunu orta çağlardan modern çağın eşğine ve hatta ötesine getirmiştir... Onun amacı modern bir Türk toplumu kurmaktır... ATATÜRK, özgürlüğe kavuşturmuş olduğu Türkiye'ye, gelecekteki gelişimi için güçlü temeller, belirli amaçlara ek olarak yeni bir saygınlığa dayalı, kök salmış yurtseverlik olan ulusal bir ideal bırakmıştır... ATATÜRK, asker olarak yurdunu, o sıralarda kimsenin yapamayacağı şekilde, Batılı güçlerin düzenlerinden kurtararak tarihin seyrini değiştirmiş; devlet adamı olarak da kendi yurdunun eşit koşullara göre tanınmasını sağlamıştır. İşte, “Türklerin babası” ATATÜRK'ün yaşamı sırasında sağlamış olduğu başlıca bu olmuştur.”²⁹

Jorge Blanco Villalta (1979): “Dünya tarihi çerçevesinde Kemal ATATÜRK'ün yüce kişiliği, siyasi görüşlerin geniş tarihinde silinmez bir iz bırakmıştır. Askerî bir önder olarak, strateji sahasındaki dehası ona, tarihte yükselmiş olan askerî önderlerin en meşhurları arasında yer verir... Kemal, bir devlet adamı olarak da önemli bir yer işgal eder... Mustafa Kemal, kendi yurdunun hudutlarını aşarak tarihin seyrini değiştirenler arasında yer alır... ATATÜRK, tüm insanların eşit haklara ve fırsatlara sahip olmaları gerektiğine inananların bayraktarıdır... Kendisi, sadece Türkiye'ye değil, tüm insanlığa aittir.”³⁰

Paul B. Henze (1993): “ATATÜRK hiçbir zaman tanrılaştırılmamıştır. Kendisi tarihe bir dahi olarak geçmiştir. Onun yaşamı ve eserleri hâlâ dünyanın her yanında inceleniyor; onunla ilgili monografiler, tezler ve yapıtlar yayımlanıyor.”³¹

Zbigniew Brzezinski (1998): “XX. yüzyıl sona ererken, bu yüzyıl sırasında, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlamış olduğu kesin ve kalıcı başarıları sağlamış olan pek az devlet adamı vardır. Kemal, bir tarih hatası biçimine gelmiş olan bir imparatorluğu yenilemek yerine, onun nüvesinden yeni bir ulus ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur.”³²

Prof. Dr. Hu Zhenhua (2005): “Mustafa Kemal ATATÜRK sadece Türk halkı tarafından sevilen ve saygı beslenen Türk büyüğü değil, aynı zamanda Çin halkının saygı gösterdiği büyük bir devlet adamıdır... Çin'de Mustafa Kemal ATATÜRK'ü bilmeyen hiçbir öğrenci yoktur.”³³

²⁹ Kinross; s.5, 3, 504..

³⁰ Jorge Blanco Villalta: Atatürk, Ankara 1979, s. XII-XIII.

³¹ Paul B. Henze: 'Turkey: Toward the 20th Century' (20. Yüzyıla Doğru Türkiye). Westview Press, Oxford 1993, s. 31

³² P. B. Henze: Turkey and Ataturk's Legacy (Türkiye ve Atatürk'ün Mirası). Haarlem, Hollanda, 1998. Önsöz.

³³ Teori, İstanbul, sayı 187, Ağustos 2505, s. 63.